

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2022.3.67>**В. І. Халавка**здобувач Науково-дослідного інституту публічного права
ORCID ID: 0009-0002-2362-5292

ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ СИСТЕМИ ПРАВОВИХ ЗАСАД ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРІВ В ЧАСТИНІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ

Актуальність статті полягає в тому, що реалізація державної політики у сфері виконання покарань тісно пов'язана з діяльністю слідчих ізоляторів. Її успішність залежить від наявності чіткої нормативно-правової бази, належного фінансування, ефективного управління, а також політичної волі до реформування пенітенціарної системи. Така політика повинна базуватися на гуманізмі, законності, невідворотності покарання та індивідуальному підході до кожного засудженого. А відтак, у кінцевому результаті вона покликана забезпечити безпеку суспільства, знизити рівень рецидиву та сприяти інтеграції колишніх засуджених у соціальне середовище. У статті, на основі аналізу норм чинного законодавства, виділено основні нормативно-правові акти, які складають систему правових засад діяльності слідчих ізоляторів в частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. Зроблено висновок, що засади діяльності слідчих ізоляторів щодо реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань містяться у нормативно-правових актах різної юридичної сили. Конституція України визначає базові настанови діяльності органів держави, їх посадових осіб, основним призначенням якої є забезпечення реалізації та гарантування прав та свобод людини, а також окреслює ті права, що мають особливе значення, у тому числі і в процесі відбування засудженим кримінального покарання. Міжнародні нормативно-правові акти характеризують основні права людини, запроваджують вимоги до адміністрації установ виконання покарань та її працівників щодо гуманного, недискримінаційного відношення до засуджених, що є необхідним для подальшої імплементації в національне законодавство. Закони встановлюють основи виконання кримінальних покарань, що реалізуються, зокрема, й у діяльності слідчих ізоляторів. Основне навантаження на правове регулювання діяльності слідчих ізоляторів припадає на підзаконні нормативно-правові акти. Слід зазначити, що вони є доволі різноманітними, так основні спрямування подальшого вдосконалення кримінально-виконавчої політики охарактеризовані як Стратегії, затверджені указами Президента України. Головним призначенням підзаконних нормативно-правових актів є деталізація правового режиму діяльності слідчих ізоляторів та окремих напрямків її роботи із засудженими, у тому числі медичного обслуговування, ресоціалізації та ін.

Ключові слова: правові засади, нормативно-правові акти, слідчі ізолятори, державна політика, кримінальні покарання.

Актуальність теми. Реалізація державної політики у сфері виконання покарань тісно пов'язана з діяльністю слідчих ізоляторів. Її успішність залежить від наявності чіткої нормативно-правової бази, належного фінансування, ефективного управління, а також політичної волі до реформування пенітенціарної системи. Така політика повинна базуватися на гуманізмі,

законності, невідворотності покарання та індивідуальному підході до кожного засудженого. А відтак, у кінцевому результаті вона покликана забезпечити безпеку суспільства, знизити рівень рецидиву та сприяти інтеграції колишніх засуджених у соціальне середовище. Зауважимо, що ефективна реалізація слідчими ізоляторами державної політики у сфері виконання кримінальних покарань багато в чому залежить від досконалості правових

засад, які її регламентують. Тому розгляду останньої і буде присвячено дане наукове дослідження.

Стан дослідження. Окремі проблемні питання, присвячені діяльності слідчих ізоляторів в Україні, в своїх наукових працях розглядали: В.І. Андріяш, В.В. Василевич, О.Н. Євтушенко, Н.В. Коломієць, К.В. Муравйов, Є.С. Лазеба, М.М. Яцишин та багато інших. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, в науковій літературі недостатньо опрацьованим є питання дослідження правових засад діяльності слідчих ізоляторів в частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Саме тому метою статті є: надати характеристику системі правових засад діяльності слідчих ізоляторів в частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Виклад основного матеріалу. Починаючи наукове дослідження відзначимо, що нормативно-правові акти, які складають систему правових засад діяльності слідчих ізоляторів в частині реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, найбільш доцільно проаналізувати з огляду на їх юридичну силу. Так, норми Конституції, які мають значення для окреслення правових засад в цій сфері, можна розподілити на дві групи. Перша – встановлює головні вимоги до діяльності держави, її органів та посадових осіб. До таких норм відноситься ст. 3, згідно якої людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Відповідно до ст. 8 в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і гро-

мадянина безпосередньо гарантується на підставі Конституції України. Статтею 19 встановлено вимогу: органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [1].

Другу групу складає низка норм Конституції України, присвячених окресленню тих прав і свобод людини, що визначають спрямованість діяльності держави і відповідно зобов'язують державні органи, у тому числі слідчі ізолятори, їх неухильно дотримуватися і в сфері виконання кримінальних покарань: право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк (ст. 40); забезпечення кожному права знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, органах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею (ст. 32); право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень (ст. 56) [1].

Наступним, після Основного Закону, щаблем нормативно-правових актів, які встановлюють правові засади реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань є міжнародні нормативно-правові акти, адже відповідно до ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України [1]. Законом України «Про міжнародні договори України» встановлено, якщо міжнародним

договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору [2].

Серед таких нормативно-правових актів, в першу чергу, доцільно назвати Європейську конвенцію з прав людини, яка утворює заборону позбавлення свободи, крім низки випадків і відповідно до процедури, встановленої законом, серед яких: законне ув'язнення особи після засудження її компетентним судом; законний арешт або затримання особи за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом; законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення, або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення [3].

Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання зобов'язує кожну державу вживати ефективних законодавчих, адміністративних, судових та інших заходів для запобігання актам катувань на будь-якій території під її юрисдикцією [4]. Генеральна Асамблея ООН у своїй Резолюції «Основні принципи поводження з в'язнями» до таких відносить наступне: усі ув'язнені користуються повагою, бо в них є гідність і значимість, як людей; не допускається ніякої дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних та інших переконань, національного або соціального походження, майнового стану, народження чи за іншою ознакою; відповідальність за утримання ув'язнених і захист суспільства від правопорушень у відповідності з іншими соціальними завданнями будь-якої держави і її основними обов'язками у сприянні добробуту і розвитку всіх членів суспільства; за винятком тих обмежень, необхідність яких надто обумовлена фактом ув'язнення в тюрму, всі ув'язнені

користуються правами людини і фундаментальними свободами, викладеними у пактах ООН; усі ув'язнені мають право брати участь у культурній і просвітній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток людської особистості; докладення зусиль для скасування одиночного утримання; можливість займатися корисною оплачуваною працею та медичним обслуговуванням; створення сприятливих умов для реінтеграції у суспільство [5].

З наведених документів видно, що міжнародна спільнота значну роль приділяє проблемам твердження і практичного застосування вимог поваги до прав та законних інтересів засуджених та ув'язнених, запобігання порушень морально-етичного ставлення до таких осіб та гуманістичних традицій сучасної цивілізації. Як підкреслює Б.М. Телефанко, міжнародні механізми забезпечення прав засудженого отримали своє відображення в кримінально-виконавчому законодавстві України. Однак нинішній стан їх реалізації в Україні має переважно ситуативний характер і не набув ще ознак пріоритетності та беззаперечного прийняття таких механізмів на практиці [6, с. 490].

Закони відносно регулювання діяльності СІЗО щодо реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань містять доволі багато загальних положень, які в подальшому деталізуються підзаконними нормативно-правовими актами. Так, Кримінальний процесуальний кодекс України встановлює, що оперативні підрозділи органів Державного бюро розслідувань, органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, дізнавача, прокурора. Під час виконання вироків судом вирішуються питання про тимчасове залишення засудженого у слідчому ізоляторі або переведення засудженого з арештного дому, виправного центру, дисциплінарного батальйону або колонії до слідчого ізолятора для проведення відповідних процесуальних дій під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених іншою особою або цією самою особою, за які вона

не була засуджена, чи у зв'язку з розглядом справи в суді [7].

Закон України «Про попереднє ув'язнення» встановлює, що установами для тримання осіб, щодо яких як запобіжний захід обрано тримання під вартою або до яких застосовано тимчасовий чи екстрадиційний арешт, є слідчі ізолятори Державної кримінально-виконавчої служби України. Ним також зазначається, що у період дії воєнного стану в Україні та протягом двох років після його припинення чи скасування у слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби України можуть створюватися сектори максимального рівня безпеки для відбування покарання чоловіками, засудженими до довічного позбавлення волі, з дотриманням вимог суворої ізоляції від інших категорій осіб, які тримаються у цих установах. Особи, які тримаються в секторах максимального рівня безпеки для відбування покарання чоловіками, засудженими до довічного позбавлення волі, виконують обов'язки та користуються правами, встановленими законодавством для засуджених до довічного позбавлення волі. Цей Закон також визначає правове становище осіб, які перебувають у місцях попереднього ув'язнення, їх права, обов'язки, матеріально-побутове забезпечення і медичне обслуговування, загальні вимоги режиму у місцях попереднього ув'язнення та інші питання [8].

Кримінально-виконавчий кодекс України визначає види органів і установ виконання покарань, контроль та нагляд за їх діяльністю, участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених, громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань, порядок виконання кримінальних покарань, у тому числі у вигляді позбавлення волі, залишення в слідчому ізоляторі засуджених до позбавлення волі для роботи з господарського обслуговування, а також тимчасове залишення у разі необхідності провадження слідчих дій у кримінальному провадженні про кримінальне правопорушення, режим тримання засуджених та засоби його забезпечення, умови відбування покарання, праця засуджених, виховний вплив щодо

них, особливості відбування покарання у виді позбавлення волі засудженими жінками і неповнолітніми, порядок і умови виконання та відбування покарання у виді довічного позбавлення волі та інші питання [9].

Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» визначає її завдання, принципи діяльності, структуру та чисельність, загальні вимоги до її персоналу, права та обов'язки посадових і службових осіб органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, їх правовий та соціальний захист, засади контролю за діяльністю служби та її фінансове забезпечення [10].

Закон України «Про чисельність Державної кримінально-виконавчої служби України» встановлює, що загальна чисельність персоналу, який забезпечує діяльність установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, визначається в розмірі 33 відсотків кількості осіб, які в них утримуються [11]. Однією з найгостріших проблем Державної кримінально-виконавчої служби України є перевантаженість установ виконання покарань та слідчих ізоляторів. Зазначена проблема обумовлена низкою чинників, серед яких основними є: нерозвиненість механізму застосування системи запобіжних заходів, альтернативних триманню під вартою, низький рівень роботи кримінально-виконавчої інспекції, а отже, неефективність покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, і, як наслідок, поширеність практики надання судами переваги покаранням у виді позбавлення волі [12]. До перелічених фактів слід додати й наслідки окупації території країни, на яких розташовані такі установи та слідчі ізолятори, також, як видно з наведеного, перелік осіб, що можуть триматися в СІЗО в період дії воєнного стану значно збільшено, що негативно впливає на дотримання умов тримання засуджених в цих установах.

На підзаконному рівні специфіку діяльності СІЗО розкривають перш за все Правила внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, які регулюють порядок й умови перебування у СІЗО осіб, які тримаються під вартою, та окремих

категорій засуджених. Ними встановлено правове становище таких осіб, правила поведінки, права та обов'язки, контроль за діяльністю СІЗО, підстави та порядок приймання до СІЗО та тримання ув'язнених і засуджених, особливості їх розміщення, обладнання камер та інших приміщень, режим та розпорядок дня, охорона та нагляд за ув'язненими і засудженими, створення необхідних умов для участі цих осіб у кримінальному провадженні, порядок та підстави для застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів, гамівної сорочки, службових собак та вогнепальної зброї до ув'язнених та засуджених, особливості надання побачень ув'язненим та засудженим з родичами та іншими особами та ін. [13].

Окремо слід нагадати про локальні відомчі підзаконні нормативно-правові акти, якими визначаються особливості правового статусу окремих СІЗО. Наприклад, Положення про державну установу «Київський слідчий ізолятор» встановлює його завдання та повноваження як установи закритого типу, що реалізує правозастосовні та правоохоронні функції, повноваження начальника СІЗО, можливість видання наказів організаційного та розпорядчого характеру та інші питання [14].

Також доцільно привести приклади підзаконних нормативно-правових актів, які деталізують окремі напрямки роботи СІЗО в сфері кримінально-виконавчої діяльності. Так, Порядок організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі визначає основні засади організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі та механізм взаємодії закладів охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України із іншими закладами охорони здоров'я, які не належать до сфери управління Міністерства юстиції України, міжрегіональними територіальними органами Міністерства юстиції з питань виконання кримінальних покарань, установами виконання покарань, слідчими ізоляторами з питань надання медичної допомоги засудженим [15].

Висновки. Таким чином, правові засади діяльності СІЗО щодо реалізації державної політики у сфері виконання

кримінальних покарань містяться у нормативно-правових актах різної юридичної сили. Конституція України визначає базові настанови діяльності органів держави, їх посадових осіб, основним призначенням якої є забезпечення реалізації та гарантування прав та свобод людини, а також окреслює ті права, що мають особливе значення, у тому числі і в процесі відбування засудженим кримінального покарання. Міжнародні нормативно-правові акти характеризують основні права людини, запроваджують вимоги до адміністрації установ виконання покарань та її працівників щодо гуманного, недискримінаційного відношення до засуджених, що є необхідним для подальшої імплементації в національне законодавство. Закони встановлюють основи виконання кримінальних покарань, що реалізуються, зокрема, й у діяльності СІЗО. Основне навантаження на правове регулювання діяльності СІЗО припадає на підзаконні нормативно-правові акти. Слід зазначити, що вони є доволі різноманітними, так основні спрямування подальшого вдосконалення кримінально-виконавчої політики охарактеризовані як Стратегії, затверджені указами Президента України. Головним призначенням підзаконних нормативно-правових актів є деталізація правового режиму діяльності СІЗО та окремих напрямків її роботи із засудженими, у тому числі медичного обслуговування, ресоціалізації та ін.

Підводячи підсумок доцільно зазначити, що для забезпечення ефективного провадження СІЗО державної політики у сфері виконання кримінальних покарань доцільною є необхідність удосконалення чинного законодавства в цій сфері, його відповідності об'єктивним умовам суспільного буття, приведення норм вітчизняного законодавства у відповідність до норм міжнародного законодавства, ратифікованого країною, що містить вимоги до порядку та умов виконання покарань, захисту прав та законних інтересів засуджених.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Про міжнародні договори України. Закон України від 29 червня 2004 року № 1906-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
4. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. Генеральна Асамблея ООН 10 грудня 1984 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text
5. Основні принципи поводження з в'язнями. Резолюція 45/111 Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_230#Text
6. Телефонко Б.М. Міжнародні стандарти забезпечення прав засуджених. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 12. 2022. С. 488-491. URL: http://lsej.org.ua/12_2022/115.pdf
7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17?find=1&text>
8. Про попереднє ув'язнення : Закон України від 30 червня 1993 року № 3352-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text>
9. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 року. № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>
10. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23 червня 2005 року. № 2713-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text>
11. Про чисельність Державної кримінально-виконавчої служби України. Закон України від 2 березня 2000 року № 1526-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1526-14#Text>
12. Про Концепцію державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України. Указ Президента України від 8 листопада 2012 року № 631/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/631/2012#Text>
13. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України : Наказ Міністерства юстиції України 14 червня 2019 року № 1769/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0633-19#Text>
14. Про затвердження Положення про державну установу «Київський слідчий ізолятор» : Наказ Міністерства юстиції України від 05.03.2020. № 805/5. URL: https://kvs.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/Polozhenia_KSIZO.pdf
15. Про затвердження Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі : Наказ Міністерства юстиції України, Міністерства охорони здоров'я України від 15.08.2014. № 1348/5/572. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-14#n19

Khalavka V. I. To the characteristics of the system of legal principles of the activities of pre-trial detention centers in terms of the implementation of state policy in the field of execution of criminal sentences

The relevance of the article lies in the fact that the implementation of state policy in the field of execution of sentences is closely related to the activities of pre-trial detention centers. Its success depends on the presence of a clear regulatory framework, adequate funding, effective management, as well as political will to reform the penitentiary system. Such a policy should be based on humanism, legality, the inevitability of punishment and an individual approach to each convict. And therefore, in the end, it is designed to ensure the safety of society, reduce the level of recidivism and promote the integration of former convicts into the social environment. The article, based on the analysis of the norms of current legislation, highlights the regulatory and legal acts that make up the system of legal principles of the activities of pre-trial detention centers in terms of the implementation of state policy in the field of execution of criminal sentences. It is concluded that the principles of the activities of pre-trial detention centers in implementing state policy in the field of execution of criminal sentences are contained in regulatory legal acts of various legal force. The Constitution of Ukraine defines the basic guidelines for the activities of state bodies and their officials, the main purpose of which is to ensure the implementation and guarantee of human rights and freedoms, and also outlines those rights that are of particular importance, including in the process of serving a criminal sentence by convicts. International

regulatory legal acts characterize fundamental human rights, introduce requirements for the administration of penal institutions and their employees regarding a humane, non-discriminatory attitude towards convicts, which is necessary for further implementation in national legislation. Laws establish the foundations of the execution of criminal sentences, which are implemented, in particular, in the activities of pre-trial detention centers. The main burden on the legal regulation of the activities of pre-trial detention centers falls on subordinate regulatory legal acts. It should be noted that they are quite diverse, so the main directions of further improvement of penal policy are characterized as Strategies, approved by decrees of the President of Ukraine. The main purpose of subordinate regulatory legal acts is to detail the legal regime of the activities of pre-trial detention centers and individual areas of their work with convicts, including medical care, resocialization, etc.

Key words: *legal principles, regulatory and legal acts, pre-trial detention centers, state policy, criminal sentences.*